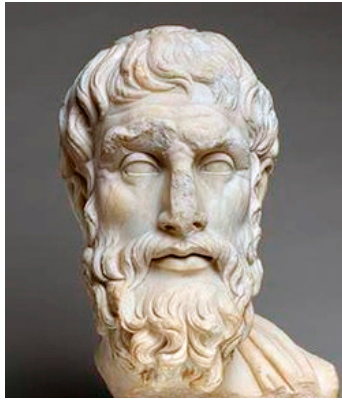

Το πρόβλημα τού Κακού και το Επικούρειο Παράδοξο

Επίκουρος

Γεννήθηκε: 341 π.Χ. Σάμος

Απεβίωσε: 270 π.Χ. Αθήνα

Ιδιότητα: Έλληνας Φιλόσοφος

Σχολή: Κήπος του Επίκουρου

Η ύπαρξη του κακού και τα βάσανα που αυτό προκαλεί στον κόσμο μας φαίνεται να θέτουν μια σοβαρή πρόκληση στην πίστη των πολλών για την θεϊκή παρέμβαση.

Με την παρούσα εργασία θα προσπαθήσω να αναδείξω την ανακουφιστική επικούρεια θέση που οδηγεί στην αταραξία, ότι δηλαδή “το μακάριο και το άφθαρτο ον (ο Θεός) ούτε το ίδιο έχει έγνοιες, ούτε σε άλλον δημιουργεί. Κατά συνέπεια, ούτε οργίζεται ούτε κάνει χάρες. Διότι αυτά είναι γνωρίσματα ασθενούς όντος” όπως μας λέει ο ίδιος ο Επίκουρος στην πρώτη ΚΔ.¹

Η επικούρεια θέση για τους θεούς

Ο ίδιος ο Επίκουρος μας παραθέτει μια σύνοψη της εναργούς θέσης του περί των θεών στην επιστολή προς Μενοικέα. Ακολουθεί το κείμενο σε απόδοση του φίλου Λεωνίδα Αλεξανδρίδη:²

“Πρώτα απ’ όλα πιστεύοντας ότι ο θεός είναι ον ζωντανό αθάνατο και μακάριο, σύμφωνα με την κοινή παράσταση του θεού που έχει αποτυπωθεί στο νου των ανθρώπων, να μην αποδίδεις ποτέ σ’ αυτόν τίποτα που θα ήταν ξένο προς την αφθαρσία του, ούτε αταίριαστο προς την μακαριότητά του. Αλλά να πιστεύεις πάντοτε γι αυτόν καθετί που είναι ικανό να διαφυλάξει την αφθαρσία και την μακαριότητά του. Διότι οι θεοί υπάρχουν, επειδή η γνώση που έχουμε γι’ αυτούς είναι ολοφάνερη. Αλλά δεν είναι οι θεοί όπως τους πιστεύει ο πολύς κόσμος. Διότι δεν κρατά ακέραιη την αρχική παράσταση για τους θεούς. Και ασεβής δεν είναι αυτός που δεν αποδέχεται τους θεούς των πολλών ανθρώπων αλλά αυτός που αποδίδει στους θεούς αυτά που οι πολλοί πιστεύουν γι’ αυτούς. Επειδή αυτά τα οποία φρονούν οι πολλοί άνθρωποι για τους θεούς δεν είναι αντιλήψεις, αλλά ψεύτικες δοξασίες. Σύμφωνα με αυτές τις ψεύτικες δοξασίες, και οι μεγαλύτερες συμφορές για τους κακούς και οι ωφέλειες για τους καλούς προέρχονται από τους θεούς...”. Αυτά μας λέει ο Επίκουρος περί θεών.

1 Επίκουρου “Κύρια Δόξα”, Διογένης Λαέρτιος 10.139 ΚΔ Ι.(1) Ι. Τὸ μακάριον καὶ ἄφθαρτον οὔτε αὐτὸ πράγματα ἔχει οὔτε ἄλλω παρέχει, ὥστε οὔτε ὄργαις οὔτε χάρισι συνέχεται· ἐν ἀσθενεῖ γὰρ πᾶν τὸ τοιοῦτον.

2 Επίκουρου “Επιστολή στον Μενοικέα”, Διογ. Λαέρτιος 10.123. (αποδ. Λεωνίδα Α.Αλεξανδρίδη)

Το πρόβλημα του κακού

Διαπιστώνουμε με ευκολία παρατηρώντας τριγύρω ότι ο κόσμος μας είναι γεμάτος με ανάρθρωτες περιπτώσεις από κακό και δυστυχία. Το κακό πλήττει το ίδιο άδικους, δίκαιους και αγαθούς, όπως για παράδειγμα μικρά και άδολα παιδιά, ευσεβείς και αγαθοεργούς ενήλικες. Στον αντίποδα βλέπουμε όχι μόνο δίκαιους αλλά και άδικους να μακροημερεύουν, και αρκετούς εξ αυτών μέσα σε ευμάρεια αγαθών. Αυτά τα φαινόμενα για το καλό, το κακό και τη δυστυχία, φαίνεται να έρχονται σε αντίθεση με την θεολογική θέση ότι υπάρχει ένας αγαθός Θεός που επιτρέπει ή δεν επιτρέπει να συμβαίνουν ή ότι “οι μεγαλύτερες συμφορές για τους κακούς και οι ωφέλειες για τους καλούς προέρχονται από τους θεούς”. Η πρόκληση που τίθεται από αυτή την προφανή σύγκρουση της εμπειρίας όλων μας με την ιδέα του αγαθού θεού που επιτρέπει την ύπαρξη του κακού, έχει γίνει γνωστή παγκοσμίως στις μέρες μας ως “το πρόβλημα του κακού”.

Το Επικούρειο Παράδοξο

Εντός του “προβλήματος του κακού”, εντάσσεται το “επικούρειο παράδοξο”, όπως το ονόμασαν σύγχρονοι μελετητές. Το παράδοξο αυτό εξηγεί περαιτέρω την θέση του Επίκουρου ότι ο θεός “ούτε οργίζεται ούτε κάνει χάρες” στους θνητούς.

Η περαιτέρω παρουσίαση και ανάλυση θα γίνει μέσω των διαθέσιμων πηγών της αρχαιότητας. Αν και τα επικούρεια βιβλία είχαν ήδη χαθεί με το τέλος του αρχαίου κόσμου, έως την εποχή του Ιουλιανού, πολλές επικούρειες θέσεις έχουν σωθεί μέσω τρίτων συγγραφέων, έστω και εντός της πολεμικής που ασκούσαν στον Επίκουρο. Ένας από αυτούς ήταν και ο χριστιανός απολογητής Λακτάντιος, που έζησε την εποχή του Ρωμαίου αυτοκράτορα Κωνσταντίνου. Στο βιβλίο του “Περί της οργής του Θεού” 13,19c.³ διαβάζουμε τα εξής:

“Ο Θεός, είτε [ο Επίκουρος], είτε θέλει να απομακρύνει το κακό και δεν μπορεί, είτε μπορεί και δεν θέλει, είτε ούτε θέλει ούτε μπορεί είτε και θέλει και μπορεί. Εάν θέλει και δεν μπορεί, είναι ανίσχυρος, πράγμα που δεν ταιριάζει σε θεό· εάν μπορεί και δεν θέλει, τότε είναι ζηλόφθονος, το οποίο επίσης είναι ξένο προς τον θεό· εάν ούτε θέλει ούτε μπορεί, είναι και ζηλόφθονος και ανίσχυρος και ως εκ τούτου δεν είναι θεός· εάν (τέλος) και θέλει και μπορεί, το οποίο μόνον στον θεό αρμόζει, τότε από που προέρχεται το κακό ή γιατί δεν το απομακρύνει;”.

3 LACTANTIUS “De Ira Dei” 13,19c Μετάφραση Ελένη Μιχοπούλου (πρώτη δημοσίευση) “..deus, inquit, aut uult tollere mala et non potest, aut potest et non uult, aut neque uult neque potest, aut et uult et potest. si uult et non potest, inbecillus est, quod in deum non cadit. si potest et non uult, inuidus, quod aequae alienum a deo. si neque uult neque potest, et inuidus et inbecillus est, ideo nec deus. si et uult et potest, quod solum deo conuenit, unde ergo sunt mala? aut cur illa non tollit?..”

Το κείμενο είναι ξεκάθαρο και, μέσω της παραδοξότητας που αναδεικνύει, επιβεβαιώνει όντως την θέση που ήδη αναφέραμε, ότι ο θεός δεν ασχολείται με τους θνητούς. Δυστυχώς ο Λακτάντιος δεν αναφέρει την πηγή για το κείμενο που λέει ότι είναι του Επίκουρου.

Σημειώνω ότι στις μέρες μας το κείμενο αυτό, όχι ακριβώς έτσι, αλλά αρκετά παραποιημένο από μια κακή μετάφραση μιας αγγλικής απόδοσης, είναι διαδεδομένο και στο ελληνικό διαδίκτυο. Όμως, κανείς δεν αναφέρει την πηγή. Το κείμενο συνοδεύεται μόνο με την υπογραφή Επίκουρος. Και φυσικά όλα αυτά είναι αίτια πολλών και διαφόρων παρερμηνειών.

Ας επανέλθουμε στο γνήσιο κείμενο. Παρόλο που αυτό το κείμενο του Λακτάντιου το περιλαμβάνει ο Usener στην περίφημη συλλογή του *Epicurea*, δεν είμαστε απολύτως σίγουροι αν το είπε ο Επίκουρος ακριβώς ως έχει, μιας και δεν έχει σωθεί και σε άλλη επικούρεια πηγή π.χ. από τον Λουκρήτιο ή τον Διογένη ή τα Ερκουλανικά. Όμως το συναντούμε σχεδόν το ίδιο στο έργο “Πυρρώνειοι υποτυπώσεις” της φιλοσοφικής σχολής των Σκεπτικών. Γνωρίζουμε ότι οι Σκεπτικοί παρέθεταν συλλογισμούς άλλων φιλοσοφικών σχολών, τους οποίους ακολούθως απέρριπταν. Αυτό το έκαναν για να οδηγηθούν στην βεβαιότητα της αδυναμίας διατύπωσης σίγουρης κρίσης. Έτσι λοιπόν σύμφωνα με την έρευνά μου, είναι πιθανό οι Σκεπτικοί να παραθέτουν την θέση του Επίκουρου περί της πρόνοιας. Και καταλήγω στο συμπέρασμα ότι ο Λακτάντιος χρησιμοποίησε τελικά αυτό το κείμενο στο έργο του. Ας εξετάσουμε το εξαιρετικά όμοιο κείμενο για να επαληθεύσουμε την υπόθεση:

*“Αυτός που λέει ότι υπάρχει θεός, ισχυρίζεται ότι ο θεός είτε προνοεί για τα εγκόσμια είτε ότι δεν προνοεί, και ότι, αν προνοεί, προνοεί είτε για τα πάντα είτε για κάποια πράγματα. Αλλά αν προνοούσε για τα πάντα, δεν θα υπήρχε το κακό και η κακία στον κόσμο. Όμως λένε ότι τα πάντα είναι μεστά από κακία. Άρα δεν μπορούμε να πούμε ότι ο θεός προνοεί για τα πάντα. Αν όμως προνοεί για κάποια πράγματα, τότε γιατί για άλλα προνοεί και για άλλα όχι; Δηλαδή, ο θεός και θέλει και μπορεί να προνοεί για τα πάντα, ή θέλει αλλά δεν μπορεί, ή μπορεί αλλά δεν θέλει ή ούτε θέλει ούτε μπορεί. Αλλά εάν ήθελε και μπορούσε θα προνοούσε για τα πάντα, αλλά όμως δεν προνοεί για τα πάντα σύμφωνα με τα προλεγόμενα. Ωστόσο εάν θέλει και δεν μπορεί, είναι πιο αδύναμος από την αιτία που δεν μπορεί να προνοεί για όσα δεν προνοεί. Είναι όμως αντίθετο με την έννοια του θεού να είναι πιο αδύναμος από κάτι άλλο. Εάν πάλι μπορεί να προνοεί για τα πάντα και δε θέλει, τότε θα μπορούσε να θεωρηθεί κακόβουλος. Αν όμως ούτε θέλει ούτε μπορεί, είναι και κακόβουλος και ανίσχυρος, πράγμα που αποτελεί ασέβεια να λέγεται για τον θεό. Άρα ο θεός δεν προνοεί για τα εγκόσμια”.*⁴

4 Πυρρώνειοι υποτυπώσεις Γ.9-11, απόδοση Ελένη Μιχοπούλου (πρώτη δημοσίευση). “ο λέγων είναι θεόν ήτοι προνοείν αυτόν των εν κόσμω φησίν ή ου προνοείν και ή μεν προνοείν, ήτοι πάντων ή τι-

Συμπέρασμα

Εξετάσαμε ότι το θείον δεν κάνει το καθολικό καλό ή δεν αποτρέπει το κακό. Αυτό σύμφωνα με την επικούρεια φιλοσοφία δεν θέτει σε αμφισβήτηση την ύπαρξή του. Αποδεικνύει όμως περίτρανα ότι το άφθαρτο ον, ο θεός δεν ασχολείται με τα εγκόσμια, ούτε τιμωρεί ούτε επιβραβεύει, αλλά απολαμβάνει την μακαριότητά του, δείχνοντας λαμπρό παράδειγμα προς μίμηση σε εμάς τους θνητούς, όπως μας διδάσκει ο Επίκουρος.

Οπότε δεν είναι καλό να ρίχνουμε τα βάρη στο ίδιο το θείο σαν να είναι αυτό υπεύθυνο όταν μας κατατρέχει η κακοδαιμονία, ούτε και να το ευχαριστούμε όταν μας συμβαίνει το καλό και είμαστε ευδαίμονες, σαν να το λαμβάνουμε ως θεϊκό απεσταλμένο.

Καλό λοιπόν είναι να συλλογιζόμαστε τι κάνουμε ή τι δεν κάνουμε σωστά εμείς οι ίδιοι οι θνητοί. Και για όλα αυτά που βιώνουμε καλά ή κακά, να προνοούμε, και αν αυτό δε φθάνει, να διορθώνουμε τελικά τις βλαβερές καταστάσεις, έχοντας αρωγούς τα μακάρια και άφθαρτα όντα, ως πρότυπα αταραξίας και όχι ως πηγή φόβου πρόκλησης κακών.

Γνωρίζω ότι η θέση αυτή προσδίδει μέγα βάρος που καλούμαστε να σηκώσουμε εμείς οι θνητοί. Κι αυτό διότι είναι ευκολότερο να ρίχνουμε σε άλλους ανώτερους από εμάς το φταίξιμο για τις κακοδαιμονίες μας, από το να παραδεχόμαστε τις ευθύνες μας. Όμως εάν θέλουμε ως είδος να επιβιώσουμε και μάλιστα ποιοτικώς, δε διακρίνω άλλη οδό από αυτή της αλήθειας που προκύπτει από την παρατήρηση της φύσεως.

Η λύση λοιπόν που προτείνει η φιλοσοφία μας είναι ότι εμείς οι θνητοί είναι καλό να οδεύουμε με επίγνωση των συμβάντων προς έναν ατάραχο και μακάριο βίο, με πρότυπο την θεϊκή μακαριότητα και όντας θωρακισμένοι το δυνατότερο. Ζώντας ελευθέρως ηδονικά, αλλά με φρόνηση, ανδρεία, εγκράτεια και δικαιοσύνη, παραμερίζοντας αβάσιμους φόβους και δεισιδαιμονίες, μπορούμε να είμαστε κι ευδαίμονες. Ο Επίκουρος έλεγε ότι μπορούμε πράγματι “να ζούμε σαν θεοί ανάμεσα σε ανθρώπους, γιατί δε μοιάζει καθόλου με θνητό πλάσμα ένας άνθρωπος που ζει ανάμεσα σε αθάνατα αγαθά”.⁵

Τ.Π.

νων. Αλλ' ει μεν πάντων προυνόει, ουκ ην αν ούτε κακόν τι ούτε κακία εν τω κόσμω. Κακίας δε πάντα μεστά είναι λέγουσιν. Ουκ άρα πάντων προνοείν λεχθήσεται ο θεός. Ει δε τινων προνοεί, δια τι τωνδε προνοεί, τωνδε δε ου; ήτοι γαρ και βούλεται και δύναται πάντων προνοείν, ή βούλεται μεν, οθ δύναται δε, ή δύναται μεν, ου βοέλεται δε, ή ούτε βούλεται ούτε δύναται. Αλλ' ει μεν και ηβούλετο και ηδύνατο, πάντων αν προυνόει. Ου προνοεί δε πάντων δια τα προειρημένα. Ουκ άρα και βούλεται και δύναται πάντων προνοείν. Ει δε βούλεται μεν, ου δύναται δε, ασθενέστερός εστί της αιτίας δε ην ου δύναται προνοείν ων ου προνοεί. Εστι δε παρά του θεού επίνοιαν το ασθενέστερον επιναι τινός αυτόν. Ει δε δύναται μεν πάντων προνοείν, ου βούλεται δε, βάσκανος αν είναι νομισθειή. Ει δε ούτε βούλεται ούτε δύναται, και βάσκανος εστι και ασθενής, όπερ λέγειν περί θεού ασεβούντων εστί. Ουκ άρα προνοεί των εν κόσμω ο θεος”.

Σημ. Στην συνέχεια του κειμένου οι Σκεπτικοί συνεχίζουν την επιχειρηματολογία για να αναδείξουν την “εποχήν”, όπως προείπαμε.

5 Επίκουρος - Επιστολή προς Μενουκία, ΔΛ10.135

Βιβλιογραφία

- Χαράλαμπος Θεοδωρίδης, 1954, Επίκουρος, εκδ. Εστία
- Herman Usener, 1887, EPICUREA εκδ. Cambridge
- Χρήστος Γιαπιτζάκης, 2015, Επικουρείων Δόξαι εκδ. Παπασωτηρίου
- Διογένης Οινουανδέας, εκδ. Θύραθεν
- Πυρρώνειοι υποτυπώσεις, Άπαντα 1(A-B) και 2(Γ) 1998, εκδ. ΚΑΚΤΟΣ
- Επικούρεια Φιλοσοφία, <http://www.epicuros.gr/>
- LACTANTIUS “ De Ira Dei” 13, 19 c
http://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0240-0320_Lactantius_De_Ira_De_i_MLT.pdf σε. 121
- Lactantius, On the Anger of God <http://www.newadvent.org/fathers/0703.htm>
- Logical Problem of Evil, <http://www.iep.utm.edu/evil-log/>
- Problem of evil, http://en.wikipedia.org/wiki/Problem_of_evil

Τάκης Παναγιωτόπουλος, ομιλία στο 6ο Πανελλήνιο Συμπόσιο Επικούρειας Φιλοσοφίας, 2016